

bütün terimler bu on dokuz sınıf altında toplanabilmektedir. Disertasyon sözlükleri bu halleriyle edebiyatın bir problemi üzerinde yazı yazacak olan liseli bir gence, beşerî bilimlerin geniş yelpazesi içinde düşünmek zorunda olduğunu öğretmektedir.

Henri Benac'ın sözlüğünden alınan bir maddeyi örnek olarak okuyalım:

“**Associationnisme** : (Çağrışım okulu) Anglo-sakson (XVIII. yy.) kaynaklı bir felsefe doktrini. Bu anlayışa göre akıl yürütmenin (raison) bütün prensipleri, genel olarak bütün zihnî hayat, duyum gibi bazı temel şuur hallerinin çağrışımlarından yola çıkılarak açıklanabilir. [İradenin müdahalesi olmaksızın şuur alanında ruhî hayata ait olguların birbirini çağrıştırması olgusuna fikir çağrışımı denir.] Çağrışımçılık, deneyciliğe (empirisme) bağlanır: Ör. Çağrışımçılara göre, bütün olguların bir sebebe sahip olduğunu bize kabul ettiren sebeplilik prensibi, doğuştan getirdiğimiz bir prensip değildir: O bizim deneylerimizin sonucunda şekillenmiştir. Her olgunun önceki bir olguya az yahut çok bağlı olması gerçeği bu düşünceyi doğurmuştur. Çağrışımçılık Taine'e De L'Intelligence (1870) adlı kitabını ilham etti. Madem ki bütün zihnî hayatımız duyularımızdan, ihsaslarımızdan geliyor, duyularından hareket ederek insanın karakterini tespit etmek mümkündür, teşekkülünü sağlayan duyuları (ırk, çevre, zaman teorisi) bularak dehayı da izah edebiliriz diye düşünüyordu.”

Görüldüğü gibi yazar terimi tanımlamakla yetinmemiş, onu kültür ve felsefe tarihi içindeki bağlantılarıyla ele almıştır.

Ayrıca disertasyon sözlükleri, henüz terimlerin okur ve yazar için ortaya çıkaracağı sorunları gereği kadar farketmemiş olan öğrenciye bu konularda yol gösterme görevini üzerine almıştır: Bu sözlüklerde terimin art zamanlı ve eş zamanlı bakış açılarıyla tanımları verilerek kelimelerde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan çok anlamlılık gerçeği kavratılır. Bir terimin kök anlamına, genel ve özel anlamlarına, bu anlamların yüzyıllar içinde ve doktrinlere göre gelişip değişmesine, beşerî bilimlerin her dalında farklı bir anlamı bulunduğu, etimolojisine okurların dikkati çekilir.

Batıda temel başvuru kitapları arasında olan disertasyon sözlüklerinin Türkçe’de aynı ilkelerle yazılmış olanlarına rastlanılmamaktadır, ancak bazı yönlerden benzer sözlükler yazma girişimleri olmuştur: Mustafa Nihat Özön’ün "Edebiyat ve Tenkit Terimleri Sözlüğü" edebî kavramlarla birlikte yakın disiplinlere ait bilgileri içermesiyle bu tarz sözlüklere en fazla yaklaşımdır. Bununla birlikte adından da anlaşıldığı gibi, amacı ve metodu tamamen aynı değildir. T.D.K. tarafından 1942 yılında neşredilen "**Felsefe ve Gramer Terimleri**" adlı terim kılavuzu, "**ahlâk, eğitbilim, estetik, fizikötesi, gramer, mantık, ruhbilim, toplumbilim**" terimlerini bir araya getirmesiyle muhteva yönünden disertasyon sözlüklerine en fazla yaklaşan eser mahiyetindedir. Bu eser, yine T.D.K. tarafından 1948 yılında yayınlanan "**Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü**" ile birlikte Cumhuriyet devrinde hazırlanmış en ciddî terim çalışmalarından birisidir. Ancak birinci eser, bir sözlükten ziyade, kelimelerin sadece eski dildeki karşılıklarıyla Fransızca karşılıklarının verildiği bir terim listesi halindedir. Bu çalışmanın asıl amacı, bilimsel terimlere uygun Türkçe karşılıklar bulmaktır. T.D.K. tarafından daha sonraki yıllarda yayınlanan dil ve edebiyat terimleri sözlükleri ise doğrudan söz konusu olan bilim dallarına ait sözlüklerdir.

Disertasyon sözlüklerimizin oluşturulmasına tercüme faaliyetleriyle başlanabilir. Ancak Batı dünyasında dil bilimi, **sözlük bilgisi (lexicographie)**, **sözlük bilim (lexicologie)**, anlam bilimi ve işaret bilimi gibi dallarda görülen gelişmeler, dile ve terimlere bakış açısını kökten değiştirmiştir; bunun sonucunda her türlü terim çalışmasında bu gelişmeleri göz önünde bulundurma zorunluluğu doğmuştur.

Terminoloji sahası, sanıldığından daha büyük güçlükleri içermektedir. Her şeyden önce bu alan, bütün bir felsefe ve mantık geleneğine bağlıdır. Mantıktaki terim anlayışıyla genel terim anlayışı arasında bazı farklılıkların olması, edebiyatla uğraşan aydınlarımızı mantığı ihmal etmeye sürüklemiştir. Halbuki terimin, tanımın, sınıflandırmanın, adlandırmanın, tavsifin temel meselelerini ayrıntılı olarak ele alan ve belirleyen daima mantık olmuştur. Dil ve edebiyatla ilgili disiplinler, kendi terimlerini kendileri belirlerler, bununla birlikte "**mantık**"ın yol göstericiliğinden yararlanırlar.

Bilim her şeyden önce terime tanıma ve tasnife dayanır. Genç araştırmacılarımız, uluslar arası bir sempozyumda bildiri sunarken dahi bu aletleri ihmal etmektedirler. Bunun sonucunda ise büyük emek vererek buldukları gerçekleri dile getirememekte ve yüksek birikimlerini okuyucularına, dinleyicilerine aktaramamaktadırlar.

Atalarımız, terim kullanmakta bizi hayrete düşürecek kadar usta idiler. Bilimin terime dayandığını biliyorlardı. Türk ve İslam bilginleri sistematik bir terminoloji yaratmışlardı. Her bilim dalı, eskiden, bugünkü Batı dünyasında olduğu gibi, kendi terminolojisini kurmuştu. Bu terimlerin kesin tanımları yapılmıştı.

Atalarımız, doğru tanımlanmış terimler kullanmakla, iyi yapılmış tasniflerden hareket etmekle yetinmiyorlardı. Terimlerle nesnenin ilişkisi üzerinde de derin fikir sahibiydiler. Düşünceleri, “**pragmatik**” alanına kadar uzanıyordu. Bir örnek verelim. Cevdet Paşa, Belâgat-ı Osmaniye adlı eserinde "haber" kavramını şöyle açıklar:

"Ve kelâmın medlûlü olan işbu nisbetin hariçte mutabık ya gayr-ı mutabık olacağı bir nisbet var ise ol kelâma haber ve cümle-i haberiyye denilir. Meselâ (Hoca efendi mekteptedir) kelâmı bir haberdir ki hoca filvaki' mektepte ise bu kelâmın medlûlü olan nisbet-i haberiyye ona mutabık olur ve değil ise mutabık olmaz. Ve eğer öyle bir nisbet-i hariciyye bulunmaz ise inşâ ve cümle-i inşâiyye denilir."

Burada Cevdet Paşa “kelâm” terimini eşya ile ilgisi içinde sınıflandırmıştır: Burada söz, nesnesinin olup olmayışına göre ikiye ayrılmıştır: Bir sözün dış dünyada uygun düşeceği bir karşılığı ya olur ya olmaz. “Hoca mekteptedir.” Sözünün dış dünyada bir karşılığı vardır. Hoca mektepte ise söylenen **doğru**, hoca mektepte değilse yanlış olur. Ancak doğru olsun yanlış olsun bu iki cümle de “**haber** cümlesi”dir. Buna karşılık bazı sözlerin dış dünyada karşılığı yoktur. “ Zümrüdü Anka Kuşu uçtu.” sözü bir “**inşa**”dır. Kısaca özetleyecek olursak eşyayı ifade eden söz haberdir, eşyayı ifade etmeyen söz inşadır. “Haber” ve “inşa” kelimelerinin bu kesin ve açık tanımını başka nerede bulabiliriz?

Eskiden Terim Bilimi’nin yurdu idik. Şimdi ise yurdumuzun Terim Bilimine şiddetle ihtiyacı var.